

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ:
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР
В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ**

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

Одеса, 26 квітня 2024 року

Одеса
«Фенікс»
2024

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 8 від 15.05.2024 р.)*

За загальною редакцією **С. В. Ківалова**

Відповідальний за випуск **М. Р. Аракелян**

Є 24 **Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів** : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2024. – 1000 с.
ISBN 978-617-8430-05-4

У збірнику відображено наукові напрацювання вчених, практиків, військовослужбовців у теоретичній та емпіричній площині у сферах філософських основ, загальної теорії та історичних досліджень держави і права, актуальних проблем світових соціально-політичних процесів, соціології та психології в умовах повномасштабного військового вторгнення. Висвітлено питання загроз національній безпеці в їх конституційному вимірі у рамках міжнародного та європейського права, трудового права та права соціального забезпечення, земельного, аграрного та екологічного права, пов'язані з функціонуванням економіки та підприємництва в умовах європейського вибору України. Розглянуто проблеми інформатизації та цифровізації суспільства, захисту інформації та кібербезпеки в умовах військового вторгнення, питання методики викладання іноземних мов, теорії та практики перекладу, проблеми лінгвістики та журналістики. Відображено наукові напрацювання у сферах адміністративного права та процесу, фінансового, морського та митного права, організації та вдосконалення судоустрою, прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури. Висвітлено питання кримінального права, кримінально-процесуальних аспектів кримінального провадження та кримінологічних особливостей протидії злочинності в умовах воєнного стану, криміналістики, судової експертизи, психології та медицини у забезпеченні судочинства, цивільного та сімейного права, інтелектуальної власності та патентної юстиції, цивільного судочинства, господарського права та процесу. Розглянуто актуальні питання діяльності сучасних бібліотек у закладах вищої освіти, фізичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник розраховано на наукових і науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, практичних працівників у сферах юридичної, економічної, соціологічної, політологічної, психологічної, філологічної наук, журналістики та кібербезпеки тощо.

УДК 005.332.2(4):316.42(477)»364»»20»(062.552)

Матеріали видано в авторській редакції

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Особливої уваги на сьогодні потребують питання щодо законності проведення слідчих розшукових дій (далі – СРД) в умовах воєнного стану, зважаючи на те, що законодавець передбачив низку особливостей їх проведення, зумовлених як правовим режимом воєнного стану, так і об'єктивними обставинами, адже належна правова регламентація проведення СРД багато в чому забезпечує права та законні інтереси громадян, які залучаються до сфери кримінального судочинства, а також успішне вирішення завдань кримінального провадження.

Відповідно до ч. 4 ст. 223 КПК запровадження воєнного стану є підставою для проведення СРД у нічний час – з 22 години до 6 години.

Згідно з абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК загальне правило щодо фіксування процесуальних дій під час здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану передбачає, що процесуальні дії фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, коли фіксування за допомогою технічних засобів неможливо з технічних причин. Відповідно до абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК, якщо об'єктивні обставини призводять до неможливості скласти процесуальні документи про перебіг і результати проведення СРД, то фіксація має здійснюватися доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу не пізніше в 72 годин з моменту завершення таких СРД.

Проте, передбачивши можливість фіксування процесуальних дій в умовах воєнного стану «доступними технічними засобами», законодавець не визначає форму фіксування технічними засобами (фото-, аудіо-, відео- фіксація тощо), а підкреслює саме доступність технічних засобів, які створюють умови для збереження інформації, що може мати значення для кримінального провадження, та яка дозволить скласти належним чином протокол СРД [див.: 1, с. 663]. Цілком можна погодитись, що це можуть бути: фотокамера, фото-, відеокамера, телефон з функцією фото-, аудіо-, відеофіксації, екшн-камера, Body Camera, планшет з функцією аудіо-відеозапису, квадрокоптер тощо. Акцент дізнавачем, слідчим, прокурором має бути зміщений на забезпечення допустимості відомостей, які планується використовувати як докази, адже вони мають бути отримані належним суб'єктом у порядку встановленому КПК без істотних порушень прав та свобод людини [2, с. 272].

Певні особливості передбачені КПК стосовно порядку проведення допиту та змінені правила використання показань, отриманих в умовах воєнного стану. Так, суд не має право обґрунтовувати судові рішення показаннями наданими слідчому, прокурору або посилатися на них, крім порядку отримання показань визначеного ст. 615 КПК. Згідно з ч. 11 ст. 615 КПК умовами, що унеможливають використання як доказів у суді показань, отриманих під час допиту підозрюваного, свідка, потерпілого (в т.ч. одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб) у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, зокрема, такі показання підозрюваного, свідка та потерпілого можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід та результати допиту фіксували за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, а допит підозрюваного крім цього проводився за участю захисника.

Однією з гарантій законності проведення СРД є залучення понятих, що регламентується КПК. Проте, під час воєнного стану при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи КПК дозволяє провести ці СРД без залучення понятих, а саме:

якщо участь понятих є неможливою (їх відсутність в силу різних об'єктивних причин, комендантська година тощо); якщо участь понятих пов'язана з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я. В таких випадках хід і результати проведення СРД в обов'язковому порядку повинні фіксуватися доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

До методичних рекомендацій фіксування результатів огляду, до прикладу, місця події в умовах небезпечних факторів, обумовлених обстановкою, пов'язаною із воєнним станом, відносять складання протоколу у небезпечних умовах з використанням матеріалів фото-, відеозапису, план-схем, чернеток і нотатків, у т.ч., з використанням диктофонів, засобів, що дозволяють здійснювати аудіо- та відеокоментування проведення СРД («відео акустична чернетка»), які зроблені безпосередньо на місці події. [див.: 3, с. 296-297]. При проведенні огляду місця події в умовах бойової обстановки, а також поєднаному з аварійно-пошуковими та аварійно-рятувальними роботами, необхідно пересуватись до небезпечної зони, де якомога швидше фіксується обстановка, робляться відповідні заміри, фіксується місце виявлення та знаходження трупа, вилучення речових доказів тощо. Необхідно обстановку фіксувати на технічні носії, а також швидко записувати до чернеток, з подальшим занесенням до протоколу огляду місця події, який доцільно складати поза межами небезпечної зони [там само, с. 295-296].

Однією з важливих гарантій законності проведення СРД є передбачена КПК участь захисника. Так, особливістю участі захисника при проведенні окремої процесуальної дії під час воєнного стану є те, що в разі неможливості явки залученого захисника в КПК (ч. 12 ст. 615) передбачена можливість його дистанційної участі – з застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку). З огляду на особливе правове регулювання неможливості явки залученого захисника має бути пов'язана, перш за все, з об'єктивними обставинами – запровадженням воєнним станом, що поєднано з веденням на певній території бойових дій, комендантським часом, загрозою під час пересування для життя та здоров'я захисника та іншими обставинами. Також увагу слід звернути на те, що при залученні захисника для проведення окремої процесуальної дії закон вказує на можливість дистанційної участі захисника за допомогою відео-, аудіозв'язку. Утім, як зазначається в літературі, перевагу слід надавати відеозв'язку, адже аудіозв'язок не забезпечить вимоги ч. 4 ст. 53 КПК, яка передбачає можливість зустрічі захисника з підозрюваним як до проведення процесуальної дії, так і після неї для підготовки її проведення або обговорення результатів [2, с. 275].

Звернемо увагу ще на одну особливість проведення процесуальних дій в умовах воєнного стану, а саме щодо забезпечення реалізації гарантій прав осіб, які не володіють мовою судочинства. Так, згідно з абз. 2 ч. 12 ст. 615 КПК за наявності обставин, що унеможливають участь перекладача в кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов якими володіє підозрюваний, потерпілий. У цьому контексті, як підкреслюється в літературі, також слід вказати на неприпустимість зловживання правом, що надається особам, які ведуть кримінальне провадження та використовувати надану законом можливість виключно у випадках, які об'єктивно унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні, адже слід пам'ятати, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 77 КПК, якщо слідчий, дізнавач, прокурор брав участь у цьому ж провадженні як перекладач, це є підставою для його відводу [2, с. 275-276].

Окремої уваги щодо забезпечення законності проведення СРД під час воєнного стану заслуговує питання щодо виконання повноважень слідчого судді керівником відповідного органу прокуратури. Така можливість передбачена п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК, але за сукупності певних умов: відсутність об'єктивної можливості виконання окремих повноважень слідчим суддею, як-от: неможливість прийняття рішення щодо здійснення допиту в режимі відеоконференції; неможливість розгляду клопотань про надання дозволу на проникнення до житла чи іншого

володіння особи, проведення обшуку; неможливість виконання повноважень слідчого судді щодо отримання зразків для експертизи. Наявність чи відсутність об'єктивної можливості виконувати слідчим суддею повноважень, як слушно підкреслюється в літературі, має визначатися у кожному конкретному випадку. При цьому необхідно враховувати наявність реальної загрози життю, здоров'ю та безпеці, можливість доступу до приміщення суду та матеріалів кримінального провадження, а також існування інших обставин, що впливають на виконання повноважень слідчого судді [4, с. 360].

Таким чином, розглянуті зміни чинного КПК щодо проведення СРД в умовах воєнного стану (можливість проведення СРД у нічний час; особливості фіксації ходу та результатів СРД доступними технічними засобами; особливості проведення допитів та використання отриманих показань; проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи без залучення понятих; можливість дистанційної участі захисника у проведенні СРД) в першу чергу спрямовані на можливість забезпечення ефективності досудового розслідування. Проте, і під час правового режиму воєнного стану мають додержуватися вимоги кримінальної процесуальної форми, гарантії прав учасників кримінального провадження, враховуватися потенційна небезпека для їх життя, здоров'я, а також складні умови, в яких сьогодні перебуває Україна.

Список використаних джерел

1. Марченко О. А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 661–665. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/160>
2. Особливі порядки кримінального провадження : підручник / [О. В. Капліна, О. І. Марочкін, М. І. Демура та ін.] ; за ред. О. В. Капліної ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 366 с.
3. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2021. 500 с.
4. Черниченко І. В., Мацола А. А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 358–363. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.62>

Ключові слова: кримінальне провадження, воєнний стан, досудове розслідування, слідчі розшукові дії, законність.

Keywords: criminal proceedings, martial law, pre-trial investigation, investigative search actions, legality.

Підгородинська Анастасія Вікторівна

Національний університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОСВІДУВАННЯ ТА ВІДІБРАННЯ БІОЛОГІЧНИХ ЗРАЗКІВ ПРИ ВИЛУЧЕННІ ЗМИВІВ

Чітка регламентація умов, підстав, мети та процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій, а також наявність ясних і зрозумілих критеріїв відмежування однієї слідчої (розшукової) дії від іншої при їх зовнішній схожості – запорука дотримання законності при збиранні доказів стороною обвинувачення в стадії досудового розслідування, їх якості та забезпечення гарантованих кримінальним процесуальним законодавством прав і свобод осіб, які приймають в них участь.